

Nr 32

Utlåtande i anledning av motioner angående bestraffningen av lärare vid övergrepp mot elev.

I de likalydande motionerna I: 231 av herr *Ingvar Andersson* och II: 275 av herr *Nilsson* i Agnäs m. fl. anføres att i ett brottmål, som avgjordes förra året, en lärare dömdes för övergrepp mot en elev trots att läraren blivit grovt provocerad genom elevens uppträdande. Från denna utgångspunkt hävdar motionärerna, att en lärare i vissa fall bör kunna frikännas för fysiskt övergrepp mot elev. I motionerna hemställs "om åtgärder från riksdagen för att åstadkomma översyn av lagparagrafen i fråga och dess tillämpningsföreskrift".

Remissyttranden över motionerna har avgivits av *skolöverstyrelsen* och *Lärarnas riksförbund*.

Motionerna

Motionärerna anför, att det måste anses vara en allvarlig brist i gällande lagparagraf att den under alla förhållanden straffbelägger ett handlande av den art som ovan anges oberoende av motpartens agerande. I ett fall av denna art kan de disciplinära förutsättningarna för en viss lärare i en viss klass vara i högsta grad beroende av lärarens beteende vid provokation från en eller flera elever. Med de avancerade och hänsynslösa metoder, som ej är alldeles ovanliga i skolorna från vissa elevers sida, anför motionärerna, lockar en lagparagraf som så helt saknar elasticitet till grovt missbruk från elever med anarkistisk läggning i sammanhanget. Således borde en lärare kunna frikännas i vissa fall trots fysiskt övergrepp. En översyn av här tillämplig lag bör vara angelägen.

Gällande bestämmelser

Misshandel m. m.

I brottsbalken (BrB) indelas misshandelsbrottet i tre grader. I 3 kap. 5 § stadgas, att den som tillfogar annan person kroppsskada, sjukdom eller smärta eller försätter honom i vanmakt eller annat sådant tillstånd, dömes för misshandel till fängelse i högst två år eller, om brottet är ringa, till

böter. I 6 § behandlas den svåraste graden av uppsåtlig misshandel, grov misshandel. Då domstolen skall bestämma till vilken svårighetsgrad ett misshandelsbrott är att hänföra, skall domstolen ta hänsyn till samtliga uppsåtliga omständigheter vid brottet. Detsamma gäller vid straffmätningen.

I 14 kap. 16 § strafflagen, som upphävdes med giltighet från den 1 juli 1957, stadgades, att för den händelse någon under utövning av laga rättighet att aga den som stod under hans lydnad tillfogade honom skada som var ringa, han ej skulle fällas till straff därför. Stadgandet upphävdes såsom oförenligt med nutida strävanden att såvitt möjligt ersätta aga med andra uppfostringsmedel. Den rest av egentlig aganderätt som kvarstod i föräldrabalken bortogs 1966 genom ändring av föräldrabalken 6 kap. 3 § (prop. 96, 1LU 32).

I 5 kap. 26 § skollagen stadgas, såvitt avser grundskolan, att alla som verkar inom skolan har att där främja trivsel och arbetsglädje, att elev skall visa aktning och lydnad för lärare och annan skolans personal samt eftersträva ett gott förhållande till övriga elever, samt att kroppslig bestraffning eller kränkande behandling av elev ej må förekomma. Dessa bestämmelser äger motsvarande tillämpning vid yrkesskola, fackskola och gymnasium (5 kap. 29 §). Under remissbehandlingen av skolberedningens förslag ifrågasattes från flera håll om inte förbudet mot kroppslig bestraffning borde utgå, samt anfördes att något behov av bestämmelsen inte förelåg, enär straffsanktion fanns enligt strafflagens regler. Departementschefen uttalade emellertid, att det i då gällande bestämmelser intagna förbudet mot kroppslig bestraffning fortfarande borde bibehållas för att därmed skulle bli otvetydigt fastslaget att sådana åtgärder inte skulle få tillgripas som ett instrument i skolans verksamhet och detta vare sig handlingen i det enskilda fallet var hänförlig under strafflagen eller ej.

Enligt 3 kap. 11 § BrB gäller, att misshandel enligt 5 § (normalgraden samt ringa fall), som ej förövats på allmän plats, får åtalas av allmän åklagare endast om målsäganden anger brottet till åtal eller åtal finnes påkallat ur allmän synpunkt.

Påföljdseftergift m. m.

I 33 kap. 4 § BrB har upptagits bestämmelser som tillåter straffnedsättning i vissa fall samt en bestämmelse angående påföljdseftergift. I första stycket regleras möjligheterna till straffminskning dels på grund av ungdom, dels på grund av själslig abnormitet. Härefter stadgas i andra och tredje styckena följande:

Om synnerliga skäl äro därtill och hinder uppenbarligen ej möter av hänsyn till allmän laglydning, må jämväl i annat fall ådömas lindrigare straff än som stadgats för brottet.

Finnes på grund av särskilda omständigheter uppenbart, att påföljd för brottet ej är erforderlig, må påföljd helt eftergivnas.

I en promemoria år 1948 (SOU 1948:40) angav strafflagberedningen vissa omständigheter som borde särskilt beaktas vid domstolsprövning av om en av beredningen föreslagen befogenhet för domstol att nedsätta straffet under straffskalans minimum eller eftergiva ansvarspåföljd skulle användas. Vid prövningen skulle sålunda särskilt beaktas bl. a. om osedvanligt ringa skada eller fara följt av den brottsliga gärningen eller om brottet föranletts av annans grovt kränkande beteende. Vid förnyat övervägande av frågan fann strafflagberedningen i betänkandet Enhetligt frihetsstraff (SOU 1953:17, s. 122) att en sådan uppräknig icke borde göras i lagen. En uppräknig kunde befaras medföra att bestämmelserna om straffminskning eller eftergift tillämpades i alltför stor omfattning när de angivna omständigheterna förelåg och icke kom till tillämpning i andra fall då särskilda skäl förelåg för nedsättning eller eftergift. I den i sistnämnda betänkande upptagna bestämmelsen i förevarande ämne angavs därför endast allmänna synpunkter till ledning för bedömningen huruvida nedsättning eller eftergift borde ske. Enligt beredningens uppfattning gav dock uppräknigen exempel på omständigheter som kunde föranleda nedsättning eller eftergift.

Vid utarbetandet av brottsbalken ansågs det inte lämpligt att i lagen göra en sådan uppräknig som beredningen tidigare föreslagit. Beträffande innehållet i uppräknigen yttrade departementschefen, att han för egen del ville framhålla, att tillämpningen borde vara mera restriktiv. Bl. a. den ringa skadan eller faran för brottet syntes exempelvis icke i och för sig kunna motivera straffnedsättning eller påföljdseftergift. Departementschefen underströk, liksom förut strafflagberedningen, att det var rena undantagsfall som avsågs med bestämmelserna om straffnedsättning och påföljdseftergift. Han ansåg, att — oavsett prognosen för gärningsmannens framtida skötsamhet — påföljdseftergift borde kunna ifrågakomma i fall då en handling rymmes under ett lagbuds gärningsbeskrivning men där det med hänsyn till föreliggande omständigheter skulle vara stötande för den allmänna rättskänslan att tillämpa lagbudet.

I ett av högsta domstolen år 1967 avgjort mål har frågan om påföljdseftergift vid lindrig misshandel prövats (NJA 1967 s. 384). Omständigheterna i målet var följande. Allmän åklagare yrkade ansvar å en person för att denne i en trappuppgång dragit en 9-årig flicka i håret "så att detta lossnat och smärta uppstått". I häradsrättens domskäl intogs en uppgift om att — enligt polisrapporten — den tilltalade hade uppgivit att hans son sagt sig ha två gånger blivit slagen av flickan och att den tilltalade därför uppsökt flickan för att tala med henne. Flickans moder hade hemställt om åtalets nedläggande.

Häradsrätten förklarade den tilltalade saker jämlikt 3 kap. 5 § BrB till misshandel men eftergav med stöd av 33 kap. 4 § tredje stycket samma balk påföljd för brottet. Hovrätten, dit åklagaren fullföljt talan, fann ej skäl göra ändring i häradsrättens dom.

Riksåklagaren sökte revision med yrkande att den tilltalade måtte dömas till böter för misshandel, som var att anse som ringa.

I likhet med häradsrätten och hovrätten fann *högsta domstolen* att den tilltalades åtgärd att lugga flickan fick anses vara att hänföra till misshandel. Vidare anförde högsta domstolen, att enligt den tilltalades icke vederlagda uppgift hade hans handlingssätt föranletts av att flickan, då han skulle tala med henne, varit helt oersonlig och endast svarat med glåpord samt spottat honom i ansiktet. Med hänsyn till flickans beteende och misshandelns synnerligen lindriga beskaffenhet samt till vad i målet upplysts rörande den tilltalades vandel fick det anses uppenbart, att påföljd för brottet icke erfordrades. På grund därav fastställde högsta domstolen hovrättens beslut.

Bestämmelsen om påföljdseftergift bör ses i sammanhang med bestämmelserna om befogenhet för åklagare att besluta att icke tala å brott. Enligt rättegångsbalken 20 kap. 7 § p. 3 och andra stycket äger riksåklagaren besluta att icke tala å brott, om det av särskilda skäl är uppenbart att påföljd ej erfordras för att avhålla den misstänkte från vidare brottslighet och att det med hänsyn till omständigheterna ej heller eljest är påkallat att åtal väckes. Även denna bestämmelse är avsedd att tillämpas endast i rena undantagsfall.

Angående förhållandet mellan åtalsprövning och påföljdseftergift är att märka, att enligt förarbetena företräde på visst sätt skall ges åt påföljdseftergift. Departementschefen uttalade vid brottsbalkens tillkomst, att i den mån frihet från påföljd bör medges för en straffbelagd gärning och denna icke är av mycket lindrigt slag, detta i allmänhet bör vara en fråga som avgöres av domstol (NJA II 1962 s. 88). Härigenom vunnes de bästa garantierna för en allsidig bedömning av de förhållanden som bör inverka vid avgörandet.

Här må även erinras om att enligt rättegångsbalken åklagare må besluta att icke tala å brott om det är uppenbart, att i händelse av lagföring annan påföljd än böter icke skulle komma att ådömas och att den misstänktes lagföring ej är påkallad ur allmän synpunkt (20 kap. 7 § p. 1). Denna befogenhet tillkommer i allmänhet endast länsåklagare eller därmed jämställd åklagare.

Missfirmelse av tjänsteman m. m.

Med hänsyn till innehållet i remissyttrandena må här även beröras vissa regler om ärekränkning m. m.

Enligt 5 kap. 3 § BrB inträder ansvar för förolämpning, om man smädar annan genom kränkande tillmäle eller beskyllning eller genom annat skymfligt beteende mot honom. Om förolämpning samtidigt utgör ett förtalsbrott, äger stadgandena om förtal företräde. (Förtal består enligt 5 kap.

1 § BrB i att någon utpekar annan såsom brottslig eller klandervärd i sitt levnadssätt eller eljest lämnar uppgift som är ägnad att utsätta denne för annans missaktning.)

Förolämpningsbrottet i 5 kap. 3 § BrB ligger inte under allmänt åtal (5 kap. 5 § BrB).

I 17 kap. BrB behandlas brott mot allmän verksamhet. Brottet missfirmelse mot tjänsteman behandlas i 5 §. Brottbeskrivningen anknytar helt till förolämpningsbrottet i 5 kap. 3 § BrB. Själva handlingen skall således vara en sådan som är förolämpning enligt detta lagrum. Kretsen av skyddade personer är främst befattningshavare med ämbetsansvar. Mot hämnd åtnjuter även f. d. befattningshavare skydd. Förolämpningen skall ha skett i eller för befattningen.

Brotten i 17 kap. BrB ligger utan inskränkning under allmänt åtal.

Remissyttranden

Skolöverstyrelsen avstyrker bifall till motionsyrkandet.

Efter en redogörelse för den bestämmelse om straffrihet vid utövande av ägarätt, som fanns till den 1 juli 1957 i 14 kap. 16 § strafflagen, anför skolöverstyrelsen följande.

Gällande skolförfattningar innehåller numera förbud mot äga. Någon motsvarighet till 14:16 SL har inte upptagits i brottsbalken.

Motionens syfte synes visserligen inte vara att äga skulle återinföras i skolorna. Vad som föresvävar motionärerna torde väl närmast vara att en i viss mån mot bestämmelsen i 14:16 SL svarande straffrihet skulle inträda för lärare, som blev provocerad av elev. Straffrihet i det i motionen omnämnda fallet skulle måhända kunna grundas på uppfattningen att någon form av nödvärnsrätt borde föreligga mot smädliga tillmälen, s. k. muntliga injurier. Sådan nödvärnsrätt föreligger emellertid inte enligt svensk rätt.

Den reaktionsform som står medborgarna i gemen till buds vid muntliga injurier torde närmast vara att väcka åtal för ärekränkning. För lärare såsom innehavare av tjänst, varmed ämbetsansvar är förenat, synes även finnas möjligheten att tillämpa 17 kap. 5 § brottsbalken om straff för missfirmelse mot tjänsteman. Det torde ligga i sakens natur att denna reaktionsform ter sig ännu mera otillräcklig för lärare än för flertalet andra tjänstemän.

Även om det därför kan finnas utrymme för viss förståelse för syftet med motionen, torde det inte finnas skäl för att tillgodose detta på annat sätt än som skett i det i motionen avsedda fallet, nämligen genom att vid straffmätningen hänsyn tas till de förmildrande omständigheter som kan föreligga i det särskilda fallet.

Lärarnas riksförbund anser, att för uppnående av bättre ordning i skolorna bör en utredning ske rörande skolstadgans bestämmelser om åtgärder för elevs tillrättaförande; en sådan utredning är mera angelägen

än en översyn av den av motionärerna berörda lagbestämmelsen i brottsbalken.

Vidare anför förbundet följande.

Det i motionerna berörda problemet är för lärarna av gammalt datum. De har länge funnit det otillfredsställande att lagstiftningen inte givit dem ett bättre stöd för upprätthållande av ordningen i skolorna. Det ovan berörda rättsfallet från 1969 bidrog icke till att ge lärarna önskat stöd härvidlag. Förbundet finner dock att domstolarna med stöd av gällande lagbestämmelser allsidigt bedömer de fall av misshandel, som förekommer. Vid bedömandet och för utformningen av lämplig påföljd har domstolarna att taga i beaktande samtliga omständigheter i varje fall, dvs. bland annat provokation. Uppenbart är dock att i fall av ovannämnda karaktär det provokativa inslaget ofta är påfallande. Det måste framhållas att läraren utsätts för angrepp, får mottaga okvädingsord m. m. när han utövar sin tjänst, dvs. i egenskap av offentlig tjänsteman. Det är av stor vikt att domstolarna vid sin prövning ex officio beaktar jämväl nämnda förhållande.

Vissa andra skolfrågor

I sitt utlåtande nr 49 vid innevarande års riksdag har statsutskottet behandlat elva motionspar, i vilka framställts yrkanden som rör ett antal skolfrågor, bland dem frågor om de inre arbetsförhållandena i skolorna. I ett av motionsparen (I: 594 och II: 724) yrkas, att en översyn skall göras av skolstadgans bestämmelser om åtgärder för elevs tillrättaförande. I utlåtandet anför utskottet att nämnda motioner och sju andra motionspar sammantagna ger ett starkt intryck av att man på många håll hyser allvarlig oro över brister i skolans arbetsmiljö. Utskottet anser det önskvärt med en allmän översyn av de problem som sammanhänger med arbetsmiljön i dagens skola. Visserligen har skolöverstyrelsen genom arbetsgruppen samverkan i skolan (SISK) påbörjat en utrednings- och försöksverksamhet på området, men utskottet gör den bedömningen att de föreliggande problemen är av sådan vikt och av så mångskiftande art att man har anledning att ytterligare överväga i vilka former de lämpligast bör angripas. Vidare anför statsutskottet.

Utskottet anser det inte uteslutet att dylika överväganden kan komma att ge vid handen att utredningsarbetet bör bedrivas på bredare bas än i form av en ämbetsverksutredning, låt vara att i denna även ingår representanter som hämtats utanför verket. Ett utredningsarbete i hittillsvarande form (SISK) eller på bredare bas ändrar givetvis ingenting i skolöverstyrelsens allmänna skyldighet att följa utvecklingen på området och vidta de åtgärder överstyrelsen anser lämpliga.

Sammanfattningsvis anser utskottet att skolans arbetsmiljöproblem bör

noggrant analyseras och att förslag om åtgärder för att komma till rätta med dem bör utarbetas. Detta arbete bör bedrivas på både kortare och längre sikt och, åtminstone i det senare fallet, på bred bas. Med den ståndpunkt som utskottet härmed intagit finner sig utskottet inte böra göra några ytterligare uttalanden om de olika detaljförslag som framlagts i motionerna för att inte föregripa de överväganden, som utskottet förutsatt skall komma till stånd. Utskottet föreslår att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t som sin mening ger till känna vad utskottet anfört i anledning av de i detta utlåtande behandlade motionerna.

Riksdagen har bifallit utskottets hemställan.

Utskottet

I motionerna anförs att det nyligen förekommit att en lärare dömts för övergrepp mot elev trots att han blivit grovt provocerad genom elevens uppträdande. Från denna utgångspunkt hävdar motionärerna att en lärare i vissa fall bör kunna frikännas då han av domstol befinner sig skyldig till fysiskt övergrepp mot elev. I motionsyrkandet hemställs om åtgärder från riksdagens sida för att åstadkomma en översyn av lagstiftningen i fråga.

En grundläggande regel för rättegången i brottmål är att domstolen skall ta hänsyn till samtliga omständigheter vid den åtalade gärningens begående, sådana de framkommit vid rättegången. Vid bestämmande av påföljd för misshandelsbrott måste det självfallet tillmätas betydelse om brottet föranletts av målsägandens eget uppträdande. Ett provokativt uppträdande av målsäganden i samband med brottet kan därför medföra att påföljden blir väsentligt mildare än som skulle ha blivit fallet om den tilltalade inte provocerats till sitt handlande. Genom den möjlighet som brottsbalken ger domstolen att meddela påföljdseftergift kan även i undantagsfall påföljden helt bortfalla. Såsom framgår av den ovan lämnade redogörelsen har bestämmelsen härom — även om den skall utnyttjas restriktivt — i praxis tillämpats på fall som är likartat med de av motionärerna åsyftade. Med hänsyn härtill ger enligt utskottets mening den nuvarande lagstiftningen möjligheter för domstolarna att vid fall av övergrepp av lärare på elev ta hänsyn till sådana omständigheter som framhålls av motionärerna. Utskottet är därför inte berett att tillstyrka bifall till motionerna. De svårigheter som på många håll otvivelaktigt föreligger för lärarkåren i skolarbetet och som kommit till uttryck i motionerna är emellertid enligt utskottets mening förtjänta av uppmärksamhet. Som statsutskottet uttalat i sitt utlåtande nr 49 vid innevarande riksdag är det önskvärt med en allmän översyn av de problem som sammanhänger med arbetsmiljön i dagens skola. Detta önskemål, som inte inne-

fattas i det här behandlade motionsyrkandet, torde bli tillgodosett genom att statsutskottets utlåtande i dagarna godkänts av riksdagen.

Utskottet hemställer,

att motionerna I: 231 och II: 275 icke föranleder någon riksdagens åtgärd.

Stockholm den 16 april 1970

På första lagutskottets vägnar:

ERIK ALEXANDERSON

Vid detta ärendes behandling har närvarit

från f ö r s t a kammaren: herrar Alexanderson (fp), Erik Svedberg (s), fröken Mattson (s), fru Lindström (s), herrar Sörenson (fp), Larfors (s)* och Lidgard (m)*;

från a n d r a kammaren: fru Löfqvist (s), fröken Bergegren (s)*, herrar Martinsson (s), Dockered (cp), Wiklund i Stockholm (fp), Jönsson i Malmö (s), Börjesson i Falköping (cp)* och Oskarson (m).

* Ej närvarande vid utlåtandets justering.